

A. Oddone S. J.

A SAJTÓ SZABADSÁGA

A sajtó az emberi hang grafikus kifejezése; szellemes és elfogadott eszköz arra, hogy gondolatainkat egyidejűleg közöljük sok aggyal és sok szívvel, még akkor is, ha térben és időben távol vannak tőlünk. Ha az emberi lelemény megnyilvánulásának tekintjük, akkor a sajtó magában véve jó dolog, mint ahogy jó dolog a mozdony, a távíró, a rádió. Ha azonban erkölcsi szempontból vesszük vizsgálat alá, akkor a sajtó önmagában véve se nem rossz, se nem jó, hanem mind az egyik, mind a másik számára közömbös eszköz, mely éppen annyira állhat a jó szolgálatában, mint a rosszban, éppen annyira terjesztheti az igazságot és az erényt, mint a hamis és bűnös hírverését.

A sajtó hatalmas hajtóerő, mely az ember akármilyen útra s bármilyen cél felé vezetheti; ráveheti arra, hogy meghódítsa a kötelesség kiemelkedő csúcsát, éppen úgy, mint ahogy a tévedés és büntett sötét szakadékába taszíthatja. Félelmetes fegyver, melyet a katona hősiessen forgathat a haza és a nemzeti becsület védelmében; ezzel szemben az orgyilkos áruló módon is megragadhatja, hogy véres merényletet kíséreljen meg a szabad utas élete ellen.

A sajtó erkölcsi közömbösségének ez a jellegzetessége súlyos probléma. Egyfelől, ugyanis, a sajtónak a jónak hatékony eszköze lévén, szükségszerűen élveznie kell a szabadságot, hisz máskülönben nem lenne képes nemes feladatának eleget tenni. Másfelől viszont, minthogy a rossznak is eszközévé válhat, a sajtót a gyakorlatban fékezni és szabályozni kell. Másként: természetes jogunk — sőt bizonyos esetekben kötelességünk is — gondolatainkat embertársainkkal közölni; ez a jog, azonban, nem feltétlen jog. Összhangba kell hozni a sajtónak engedélyezett szabadságot azzal a védelemmel, melyben a jól megszervezett emberi közösség a vallást, az erkölcsöt, az igazságot, a becsületet, a köz- és magánérdeket részesíti; egybe kell hangolni és egymás mellé kell rendelni a két jogot, a saját gondolataink engedélyezett közlési jogát és a szabályozás jogát.

Ime ez a probléma. Különösen kemény dió ez a probléma, ha az elméleti síkról a gyakorlat kényes területére lépünk; ez a probléma foglalkoztatta neves publicisták és kiváló államférfiak agyát; ismételten volt heves parlamenti összecsapások tárgya; s ezt a problémát különösen átérezzük és vitatjuk a mai Olaszországban.

A sajtó szabadságának súlyos és bonyolult kérdése körül általában véve három különböző felfogás uralkodik: a merev és önkényes felfogás, a liberális felfogás és a katolikus felfogás. A küzdelmek és harcok eme pillanatában a gondolatok tisztázása és az iránytmutatás kedvéért nem lesz minden érdekesség nélkül ezeknek a felfogásoknak rövid ismertetése.

Az önkényes felfogás

Az állami önkényuralom igazi jellege a polgári hatalomnak éppen abban a törekvésében nyilvánul meg, hogy az egyének és csoportulások rovására határtalan hatalmat akar bitorolni; ez a törekvés különösen mértéktelen központosításban jelentkezik. XIV. Lajos híres mondása: Az állam én vagyok! — fejezi ki ennek élő lényegét. Franciaország királyát megelőzve, a római császárság jogi kódexében kijelentette, hogy a csá-

szár akarata a világmindenség törvénye: quod principi placet legis habet vigorem. Az állami önkényuralom tanai szerint az állampolgárok jogai és szabadsága nem egyebek, mint az államnak, egyedüli forrásuknak, jóindulatú és kegyes engedményei.

Az önkényuralomnak ezekből az elveiből észszerűen következik, hogy a többi polgári szabadságjoghoz hasonlóan, a sajtó szabadsága is az állam hatalmában áll, s teljes mértékben a kormánytól függ. Az önkényesen uralkodó kormányzat, tehát, kénye-kedve szerint korlátozza és adagolja a sajtó munkáját; tetszése szerint ellenőrzi és megfigyeli; úgy vezeti a sajtót, amint kedvező neki, sőt egészen el is nyomhatja. Ilyen körülmények között a sajtót teljesen államosítja, azaz kizárólagos és feltétlen eszköze lesz annak a pártunk, mely a hatalmat a kezében tartja. „Kezünkben tartani az egész német sajtó életét és halálát — jelentette ki Goebbels, Hitler propaganda minisztere — elengedhetetlen feltétele pártunk létének!”

Könnyű megérteni egy ilyen tannak szomorú és romboló következményeit. Az önkényesen uralkodó kormányzat, mely az ellenőrizhetetlen és korlátlan cenzúrával vértette fel magát, a sajtót természetesen saját érdekeinek szolgálatában szervezi meg, szóhoz engedi jutni vagy elhallgattatja aszerint, hogy vele van-e vagy ellene. Ellenzéki sajtót, még ha a legbecsületesebb és legtörvénytisztelőbb is, nem tűr meg; a kormány cselekedeteinek bírálatát és helytelenítését kíméletlenül elfojtja. Ezzel szemben minden eszközzel a kormánysajtót támogatják, melynek naponta előírják a dicséret vagy rosszalás hangját a személyektől és eseményektől függően, melyeket a kormány előzőleg a közvélemény magasztalására vagy megvetésére ítél méltónak.

Éppen ezért a szabad és becsületes sajtó az egyik leghatásosabb eszköz, mellyel a közvélemény folytonosan egészséges bírálattal örködhet a kormányok és parlamentek tevékenysége, a politikusok és közigazgatási tisztviselők tevékenysége felett. Így a sajtó a nép kezében az egyik legmegfelelőbb biztosíték a hatalmasok önkénye ellen, olyan gát, melyen megtörnek és szétporlanak koronás kalandorok gögös álmjai.

Ki állíthat meg egy kormányt, egy diktátort a visszaélések, az erőszakoskodások, az igazságtalanságok, az önkényességek útján? Gyakran elég a fizetett hízelgők ellen szavát felemelő sajtó lelkiismeretes szemrehányásaitól, erélyes helytelenítéseitől, viharos beavatkozásaitól való állandó félelem; egy olyan sajtó, mely bátran mutat rá a közhatalom visszaéléseire és zsarnokságaira. A sajtó szabadsága nélkül könnyen megtörténhet, hogy a kormányzók — akik maguk is esendő emberek és emberi gyöngeségek sem állnak távol tőlük — a közrend és a magasabb érdekek ürügye alatt a népet lassanként erkölcsi rabszolgaságba döntik. Miután a sajtó szabadságát elnyomták, rendszerint az egyéb szabadságjogokra is ugyanez a sors vár; végül pedig az egészséges ellenzéki politikai pártokat vagy megszelídítik, vagy ártalmatlanná teszik, vagy pedig azok teljesen eltűnnek. Így érkeznek el a diktatúrához — mely végzetesen a romlás felé vezeti a nemzetet. Ezt a közelmúlt szomorú tapasztalatai elég ékesszólóan hirdetik nekünk.

Liberális felfogás

Homlokegyenest ellentétben áll az önkényes felfogással a liberalizmus által vallott felfogás. A liberalizmus minden formája lényegében annak kifejezésére veti a súlyt, hogy mindenben szabadon s tetszés szerint lehet cselekedni; az élet minden rendjében, minden időben és helyen, a magán- és közéletben. Míg az állami önkényuralom végül a sajtó szabadságának

többé-kevésbé teljes megsemmisítéséhez vezet, addig a liberalizmus, az ellenkező szélsőségbe csapva, a sajtó szabadságának túlzott mértékű alkalmazását hirdeti s azt követeli, hogy ez a szabadság teljes és minden korlátozás nélküli legyen. A tisztesség és világosság kedvéért, azonban, ebből a szempontból a liberálisoknak két csoportját kell megkülönböztetnünk. Itt vannak mindenek előtt az úgynevezett radikális liberálisok, akik amellet kardoskodnak, hogy bármit jogában áll bárkinek is kinyomtatnia, anélkül, hogy valakinek is számot kelljen erről adnia. Korlátlan és határtalan szabadságot követelnek mindenki számára, hogy azt adhassa ki, amit akar, tekintet nélkül arra, hogy jó vagy rossz, igaz vagy hamis; s ezt nemcsak a szellemi területen követelik meg, hanem az egyéni és gyakorlati élet terén is. Így bárki bármilyen tant hirdethet, még akkor is, ha az nyilvánvalóan téves, hamis és felforgató mind alapelveiben, mind pedig következményeiben; ezek a radikális liberálisok ezenfelül még azt is megkövetelik, hogy büntetlenül lehessen kinyomtatni bármilyen személyes támadást, bármilyen vádat vagy rágalmat, nemkülönbön bármilyen bűnözésre, lázadásra, vagy anarchiára való ösztönzést. Ez nem lenne már szabadság, hanem féktelen szabadosság, mely lehetetlenné tenné a rendezett és békés együttélést, minthogy az emberek ellen intézett minden bánalom és meghurcolás elkövetőinek büntetlenségét biztosít.

A liberálisok eme csoportjának, akiket forradalmi vagy anarchista liberálisoknak is nevezhetnénk, manapság már csak igen kevés követője van. A liberalizmus mai hívei általában véve sokkal mérsékeltteknek mutatkoznak. A sajtó szabadságát erkölcsi képességnek vagy olyan jognak fogják fel, mely szerint bárki kifejezheti érzelmeit és véleményét, azonban felelős tetteiért és büntetést is el kell szenvednie, hogyha érzelmei és gondolatai kifejezésével megtámadott és megsértett néhány felsőbbrendű elvet, melyeket a természet törvénye hirdetett ki, a pozitív törvények szentesítettek és melyek nélkülözhetetlenek a társadalom jó irányú fejlődéséhez.

A liberálisok e második csoportja számára a sajtó szabadsága csupán elméleti kérdés, azaz a szabadságot csak a tanok elméleti terén korlátozzák. Ezen a téren, azonban, szintén korlátlanul szabad, mert nem jelölnek ki semmiféle határt a számára, nem helyeznek útjába semmiféle akadályt az előzetes óvintézkedésekből, főleg pedig nincs meg az előzetes cenzúra. A sajtónak ez a szabadsága, azonban, nem jelent büntetlenséget mindazért, amit kiadnak, nem zárja ki a büntetőjogi felelősséget a sajtótermékekért, hogyha magánszemélyek, vagy a vallás, a jószokások vagy az állam alapjai ellen irányulnak. Más szavakkal megfogalmazva, elismeri a megtorló intézkedések jogosságát, kizárja, azonban, a megelőző intézkedéseket, különösképen pedig az állam által gyakorolt cenzúrát.

A sajtó szabadságáról alkotott eme felfogásnak egy alapvető hibája van: feltételezi, ugyanis, az emberben a saját gondolatai leírásának, lenyomtatásának és kiadásának korlátlan jogát, bármilyenek legyenek is ezek a gondolatok, bármilyen tárgykörrel formálja őket s nincs semmiféle megkötés vagy határ, mely őt ebben megakadályozhatná. Ilyen korlátlan jog nincs. Nincs ilyen jog az igazsággal és erénnyel, az igazságossággal és az erkölccsel szemben. Ha meg nem változtatják az emberi értelem természetes irányát, mely kizárólag az igazság számára született, soha nem lesz meg az embernek joga ahhoz, hogy szabadon gondolkozzék, véleményt alkosson és azt nyomtathassa ki, amit akar, beleértve azt is, ami ellenkezik az igazsággal; soha nem lesz joga ahhoz, hogy visszautasítsa az elfogadott és elismert igazságot és magáévá tegye azt, ami hazugság és hamisítás, éppen úgy a tisztán spekulatív tanok terén, mint — s még inkább — a gyakorlati igazságok terén. Az az állítás, tehát,

hogy az ember azt gondolhat és írhat, amit akar — s mely állítás egyenlő a tévedés szabadságával — nem lehet emberi jog, mert semmiféle emberi jog nem állhat homlokegyenest ellentétben az emberi természet irányával és rendeltetésével. Ha az embernek nincs joga arra, hogy erőt vegyen saját értelmén és a tévedést magáévá tegye, még kevésbé van joga ahhoz, hogy a tévedést szóban és írásban terjessze, s ezáltal mások értelmét sértse és megbántsa. Az az állítás, hogy az embernek joga van rossz és Isten által tiltott dolgokat közzétenni, azt jelenti, hogy az embernek természetes joga van olyant elkövetni, ami ellenkezik a természetjoggal, minthogy a természetjog minden olyan cselekedetet tilt, melyet az Isten bármilyen módon megtilt. Ennek a feltételezése pedig egyenlő lenne a jó és rossz megkülönböztetésének tagadásával s következésképpen az erkölcsi törvény tagadásával is. Nincs olyan józan ítélőképességű ember, aki elismerné, hogy fennáll a sértés és rágalmazás, a szokások megrontásának, a büntettekre való felbujtásnak a joga; becsületes ember soha el nem ismerheti, hogy megengedett dolog az istenkáromlás, az isten-tagadás, a vallás elleni harc, és a vallás dogmáinak és ápolásának ki-gúnyolása.

Ezeket a jó érzésből — vagy ha akarjuk az örök filozófiából származó meggondolásokat a katolikusok számára az Egyház tanításai erősítették meg. Az Egyháznak erre vonatkozó felfogását XIII. Leó pápa fejezte ki, aki elődeinek nyilatkozatait is összefoglalta.¹ Az *Immortale Dei* enciklikájában írja: „A gondolat és a sajtó korlátlan szabadsága, önmagában véve nem olyan jó, amely felett a társadalomnak örvendenie kellene, hanem inkább sok rossznak forrása és kezdete”. Ezt a felfogást később a *Libertas c.* enciklikájában részletesen megvilágítja: „A szónak és a sajtónak a szabadsága, hogyha nincsenek korlátai és átlépi a határokat, nem lehet jog. A jog valójában erkölcsi képesség és lehetetlen lenne azt hinni, hogy ez az erkölcsi képesség természetesen és minden megkülönböztetés és osztályozás nélkül egyaránt megilleti az igazságot és a hazugságot, a jót és a rosszat. Az igaz és tisztességes ügynek joga van, hacsak a bölcs meggondolás mást nem parancsol, hogy szabadon terjesszék és a lehető legnagyobb mértékben köztulajdonná váljon; a tévedéseket, az értelem végzetes pestisét és a bűnöket, melyek megrontják a szívet és a szokásokat, a közhatalóságnak jogában áll gyorsan elnyomni, hogy megakadályozza a társadalomban a köz kárára való elterjedésüket. A szellem erejével való visszaélést, mely könnyen a tudatlanok elnyomására vezethet, a törvény erejével nem kisebb határozottsággal kell elnyomni, mint a gyengékkel szemben fellépő anyagi erővel való visszaéléseket... Ha bárki szabad kezet kaphat arra, hogy önkényesen azt nyomtathassa ki, amit akar, nincs olyan dolog, amit meg ne támadnának és meg ne sértenének, még azok az elemi igazságok, azok a nagy természeti alapelvek sem kivételek, melyeket az egész emberiség közös és nemes kincseként kellene tisztelni és megőrizni”.

A sajtó teljes és korlátlan szabadságát, mint tételt, az alapelvek és a jog szempontjából, nem lehet elfogadni. Bizonyos feltételezett körülmények és helyzetek közepette és bizonyos kikötések mellett, a sajtó szabadságát igaz ügyek érdekében meg lehet engedni, „ha ezzel” — amint XIII. Leó írja — „valami nagyobb rosszat kerülhetünk el, vagy nagyobb jót nyerhetünk el, illetve őrizhetünk meg”. Figyelemmel kell lennünk azonban arra, hogy még ebben az engedményezett esetben sem válhat

¹ XIII. Leó előtt az alábbiakat ítélték el a sajtó önkényes és teljes szabadságát: VI. Piusz a *«Quod aliquantum»* pápai Breve-ben; VII. Piusz a *«Post tam giuturnas»* kezdetű Mons. de Boulogne-hoz, Troyes püspökéhez intézet levelében; XVI. Gergely a *«Mirari Vos»* kezdetű enciklikájában; IX. Piusz a *«Quanta cura»* kezdetű enciklikájában és a *«Silabó»*-ban.

joggá. Nem lehet tehát önmagáért akarni vagy helyeselni. Ezzel a szabadsággal, melyet helytelenül arra használnak fel, hogy a téveset fejezze ki, mi gyakorlatban azért élünk, hogy az igazságot terjesszük, amely az egyedüli, aminek létjogosultsága kellene, hogy legyen.

A katolikus felfogás

A sajtó szabadságáról alkotott katolikus felfogás az az önkényes és a liberális felfogás között foglal helyet. Egyfelől — az előbbivel szemben — az egyén szabad gondolat kifejezési jogát hirdeti; másfelől, viszont — szemben az utóbbival — elismeri, hogy ez a jog nem abszolút, hanem etikai normáknak kell szabályozniuk és törvényeknek korlátozniuk.

Katolikus értelemezésben a sajtó szabadsága az a természetes jog, hogy mindenki azt nyomtathatja és adhatja ki, amit akar, tiszteletben tartva, azonban az igazságot a vallás, az erkölcs és az észszerűség szabályainak betartásával. Minden embernek jogában áll a sajtó útján közzétenni azt, amit ő igaznak tart, mégpedig a tudomány bármely területén, hogyha az önmagában véve becsületes dolog, s megfelel a közjónak, vagy legalább is nem árt annak.

A becsületes és igaz határai közé fogott sajtószabadsággal szemben, mely éppen ezért észszerű és jogos, az Egyház soha nem foglal állást, sőt minden eszközzel segíti és gyámolítja. Segíti és gyámolítja a tudomány minden szférájában, s saját kebelén belül fiai között lefolyt filozófiai és teológiai vitákban. „Amikor az Úr által az embereknek megvitatásra engedett szabad és vitatható dolgokról van szó” — írja XIII. Leó —, „megengedett — s a természet maga ad erre nekünk jogot —, hogy meghallgassuk mint felelnek meg jobban nekünk s hogy szabadon kifejezhessük saját véleményünket. Az ilyen szabadság sohasem válik az igazság kárára s gyakran segítségünkre van megkeresésében és megismertetésében”.² Gondoljunk, például a középkor sok nagy teológiai iskolájára. Mennyi vita, mennyi ellentétes rendszer, milyen hevességgel törtek lándzsát a különböző doktrínák mellett! A harc néha olyan élénkké vált, hogy az Egyház a béke megőrzése céljából mérsékletet, sőt hallgatást javasolt. Máskor megelégedett azzal, hogy a túlságosan erős kifejezéseket tiltotta el. A legtöbb esetben, azonban, teljes szólás-, tanítás- és írásszabadságot engedélyezett. A szó, az iskola és a sajtónak ez a veszélytelen szabadsága — minthogy a katolikus tanok alapjai biztonságban voltak — teremtette meg a katolikus teológia nagyszerű épületét, azt az épületet, melyet ugyanolyan módon és ugyanazzal a szabadsággal ma is tovább építünk.

Az Egyház politikai és közigazgatási téren segíti és gyámolítja a helyes sajtószabadságot. A katolikus gondolkodás szerint az állam nem teremti meg és nem építi ezt a sajtószabadságot, ennél fogva nem is ellenkezheti. Ellenkezőleg, el kell ismernie, szentesítenie kell és meg kell védenie, és soha akadályoznia nem szabad a fenti határok között maradó egyéni tevékenységet, s annál kevésbé szabad megtiltania az Egyház tevékenységét. Az állampolgárnak, főleg pedig demokratikus kormányzat alatt, jogában áll beavatkozni annak a társadalomnak polgári ügyeibe, melynek részese, megvitathatja a kormány cselekedeteit, érdeklődhetik a közigazgatás iránt, kifejtheti saját gondolatait a törvények megalkotásáról, aminek figyelemmel kísérésére azzal, hogy minden a törvényes formák betartásával történik, felszólítást is kapott s ezt a törvényességet minden kormányzat, bármilyen is legyen, köteles alattvalóinak szavatolni. Ennek a jognak a gyakorlása egyúttal társadalmi kötelesség is, mert

² «Libertas» enciklika.

a társadalom mindenegyes egyedének hozzá kell járulnia annak a politikai közösségnek boldogulásához, amelynek tagja. Ennek a jognak és ennek a kötelességnek a szabad sajtó útján is eleget tehetünk, melynek az a feladata, hogy fénylő fáklyaként megvilágítsa és vezesse a közvéleményt s egyúttal a kormányzók munkáját is. Az állam részéről a sajtó jogos szabadsága ellen intézett bármilyen támadás felébresztené a népnek egyik leghatásosabb fegyverét, mellyel sajtó függetlensége védelmére és fenntartására száll síkra.

A sajtószabadság, azonban az ember hibájából, letérhet az egyenes útról és a rossznak forrásává válhat. A katolikus tan, tehát, megköveteli, hogy megfelelően megfegyvelmezzék, hogy meg legyenek a saját szabályai, mint ahogy meg vannak, például, a táplálkozás szabadságának a szabályai is, nehogy mérges ételeket fogyasszunk, vagy elvonjuk mások elől a táplálékot. Az a sajtó, például, mely megsérti a közérkölcset, szidalmazza a vallást, lábbal tapodja az emberek becsületét és jóhírét, felforgatja a közrendet, semmi címen nem követelheti magának a szabadság jogát. Mindaz, ami megsérti a társadalom és az egyének jogait s féktelen és szabadszajú sajtó esetében éppen ezek a jogok forognak veszélyben — nem lehet soha, amint ezt már fentebb leszögeztük, jogos. Senkinek sincs joga gondolatait kifejezni, ha azok igazságtalanságra és erkölcsatlanságra vezetnek.

Az államnak tehát, melynek feladata a köz javát és a társadalmi érdekeket gyámolítani és előmozdítani, törvényeivel kell beavatkoznia akkor, amikor a sajtó eltérni látszik igazi küldetésétől, mely abban áll, hogy megismerteti a néppel az igazságot, megvédi az igazságosságot és a tisztességet. A rosszindulatú sajtóval szemben megnyilvánuló állami beavatkozás kötelességszerű és jogos, mint ahogy jogos a letartóztatás a lopások, a gyilkosságok, az államhatalom elleni lázadások esetén. A szabad sajtó valóban állandó műhelye a büntetteknek, folytonos uszítás a közrend ellen. Az államnak ennél fogva, hogyha következetes akar maradni, meg kell akadályoznia a rossz írások megjelenését, mint ahogy minden bűnös tevékenységnek gátat kell vetnie.

Egyáltalában nem szükséges, hogy az állam az erkölcsi törvény legfőbb őre és csalhatatlan bírója legyen, hogy jogában álljon annak védelmére törvényeket kibocsátani és annak megtámadóit megbüntetni. Ha keresztény az állam, akkor kétségtelenül felhasználhatja és fel is kell használnia az Egyház tanítását, hogy pontosan megtudja, mi a természeti törvény értelme és értéke. Akár keresztény, akár nem, mégis joga van és kötelessége megvédeni a természetes etika bizonyos tételeit, melyek általánosságban csupán az ész fényében ismertek és következképpen el kell tiltania azokat az írásokat, melyek ezeket a tételeket támadják és lábbal tapodják. Az államnak, küldetése értelmében, gondot kell fordítania a nép világi érdekeire s ezért még abban az esetben is, amikor nem szorosan vett erkölcsi vagy vallási érdekek forognak kockán.

Meg kell jegyezni, azonban, hogy az államnak ez a beavatkozása a szabadsággal való visszaélések ellen, egyáltalában nem sérti a szabadságjogokat, sőt megőrzi azokat és megmenti magának a szabadságnak a létét is. Ha tanui vagyunk annak, hogy egy eszeveszett kezét emel egy ártatlan ellen, erőszakkal ragadjuk meg karját és megakadályozzuk a büntetést; senki sem fogja azt mondani, hogy a gyilkos szabadsága ellen törünk. A bűn számára a szabadság visszaélést jelent, kisiklást a mi szabad döntésünk fogalma alól. A sajtó szabadságával való visszaélés tehát, nem igazi szabadság, hanem annak megrontása és a visszaélések ellen hozott törvény ily módon megvédi a sajtó igazi szabadságát és megakadályozza, hogy — amint jogosan mondták — öngyilkos legyen.